

Korištenje gradiva: prilog raspravi temeljen na iskustvu hrvatskih državnih arhiva

ŽIVANA HEĐBELI, PH.D., ASSIST. PROF..

research fellow, senior archivist, Državni arhiv u Zagrebu, Opatička 29, 10000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: ravnateljica@daz.hr

Consulting Archives: Contribution to the Discussion Based on Experience of Croatian State Archives

ABSTRACT

Aim of this paper is to give, based on experience of Croatian state archive, contribution to the discussion on consultation of archival records. Methodology usual for social sciences is used. Rules that stipulate records consultation are described and statistical data presented. 12.090 users, or 0,28% of all Croatian population, had consulted archival records, held by archive, in the year 2014 in Croatia. Rules and their execution have essential impact on number of users. Increased number of users in regional state archives in the beginning of second decade of this century is basically outcome of new laws related to denationalization and legalization of real estates. Archives even now do not have sufficient human and other resources not even to perform their basic tasks such as records arrangement. Consultation of archival records unavoidable reveals weakness on an archives or archival service regarding their prior tasks - protection, processing, and arrangement of records. One of the possible solutions of the archives' crises, in a poor country in transition, is return of archives under the auspices of administration, and archives that work for the purpose of efficient governance.

Key words: Archives, users, Croatia, administration

Consultare archivi: contributo alla discussione basato sull'esperienza dell'Archivio di Stato della Croazia

SINTESI

Scopo del presente articolo è fornire, basandosi sull'esperienza dell'Archivio di Stato della Croazia, un contributo alla discussione sulla consultabilità dei documenti archivistici. Viene utilizzata la metodologia solita per le scienze sociali, sono descritte le regole stabilite per la consultazione dei documenti, e vengono presentati i dati statistici. A partire dal 2014, 12.090 utenti, ossia lo 0,28% della popolazione croata, ha consultato documenti archivistici. Le regole e le loro applicazioni hanno un impatto fondamentale sul numero degli utenti. Il numero crescente di utenti negli archivi regionali all'inizio della seconda decade del secolo è sostanzialmente il prodotto di nuove leggi relative alla denazionalizzazione e legalizzazione del patrimonio. Ancora oggi gli archivi non hanno sufficienti risorse umane o di altro tipo, neanche per adempiere ai propri compiti fondamentali, come ad esempio il riordino. La gestione dei documenti archivistici si rivela inevitabilmente carente su archivi o servizi archivistici relativi a compiti fondamentali – protezione, gestione e riordino dei documenti. Una delle possibili soluzioni della crisi degli archivi, in una povera nazione in transizione, è il ritorno degli archivi sotto gli auspici dell'amministrazione ed archivi che lavorino per un'efficiente amministrazione.

Parole chiave: archivi, utenti, Croazia, amministrazione.

Uporaba gradiva: prispevek k raspravi, ki temelji na izkušnji hrvaških državnih arhivov

IZVLEČEK

Namen prispevka je, da na podlagi izkušenj hrvaških državnih arhivov prispeva k raspravi o uporabi arhivskega gradiva. V prispevku je uporabljena metodologija, ki je običajna za družboslovne znanosti. Opisani so predpisi, ki urejajo uporabo gradivo ter podani statistični podatki. Leta 2014 je gradivo, ki se hrani v arhivih, na Hrvaškem uporabljalo 12.090 uporabnikov, kar predstavlja 0,28% skupne populacije države. Predpisi in izvajanje teh predpisov pomembno vplivajo na število uporabnikov arhivskega gradiva. Povečanje števila uporabnikov v področnih državnih arhivih na začetku drugega desetletja tega stoletja je posledica zakonov, povezanih z denacionalizacijo in legalizacijo nepremičnin. Arhivi nimajo dovolj človeških in drugih virov niti za osnovne naloge, kot je urejanje gradiva. Uporaba gradiva razkriva slabosti arhivske službe in arhivov na področjih dela, ki so osnova za njegovo uporaba: hrambi, zaščiti in obdelavi. Ena izmed možnih rešitev krize arhivov v siromašni državi v tranziciji je vračanje arhivov pod okrilje uprave ter njihovo delo v namen učinkovitega upravljanja.

Ključne besede: arhivsko gradivo, uporabniki, Hrvaška, uprava

Korištenje gradiva: prilog raspravi temeljen na iskustvu hrvatskih državnih arhiva

APSTRAKT

Cilj rada je, na temelju iskustva hrvatskih državnih arhiva, pridonijeti raspravi o korištenju arhivskog gradiva. U radu je korištena metodologija uobičajena za društvene znanosti. Opisani su propisi koji određuju upotrebu gradiva, dani statistički podaci. 2014. godine u Hrvatskoj je gradivo, pohranjeno u arhivima, koristilo 12.090 korisnika, što čini 0,28% ukupne populacije zemlje. Propisi i njihovo provođenje bitno utječu na broj korisnika arhivskog gradiva. Povećanje broja korisnika u područnim državnim arhivima početkom drugog desetljeća tekućeg stoljeća pretežito je posljedica zakona vezanih uz denacionalizaciju i legalizaciju nekretnina. Arhivi nemaju dostatno ljudskih i inih resursa ni za temeljne poslove, poput sređivanja gradiva. Korištenje gradiva neminovno razotkriva slabosti arhivske službe i arhiva, na područjima koja mu prethode - čuvanju, zaštiti i obradi. Jedno od mogućih rješenja krize arhiva, u siromašnoj zemlji u tranziciji, je vraćanje arhiva u okrilje uprave, i njihov rad u svrhu učinkovitog upravljanja.

Ključne riječi: arhivsko gradivo, korisnici, Hrvatska, uprava

1 Uvod

Potkraj srednjeg vijeka započela je koncentracija arhiva. Državni arhivi nastali do kraja 18. st. su tajni (nisu dostupni javnosti) i vladarevo su učinkovito sredstvo upravljanja. Francuska revolucija obilježava prekretnicu u razvoju arhiva. Institucije koje su do tada bile na vlasti prestaju postojati, a njihovo gradivo više nije u aktivnoj uporabi. Pravilo je Francuske revolucije da arhivi pripadaju narodu i moraju biti na raspolaganju svim građanima čime se uvodi načelo javnosti arhivskog gradiva. Gradivo postaje dostupno za privatna istraživanja, a glavna uloga arhiva je korištenje gradiva od strane korisnika. Razvija se ideja o čuvanju gradiva zbog širih interesa, kao izvora informacija i svjedočanstava o povijesnom i kulturnom identitetu naroda. Arhivi se izdvajaju iz uprave i postaju mjesta gdje se istražuje nacionalna povijest, a arhivisti (sada pretežito povjesničari a ne pravnici) prikupljaju sve što može svjedočiti o nacionalnoj povijest. U 19. st. počinje sustavno prikupljanje arhivskog gradiva, i usporedo s tim, osnivanje modernih arhiva, ustanova koje preuzimaju, čuvaju, obrađuju i daju na korištenje gradivo različitih stvaratelja. Buđenjem nacionalnih država arhivi dobivaju svoje moderno značenje. Događanja 20. stoljeća, ponajviše globalizacija i globalna privreda dovele su do krize poznatih institucija, od nacionalne države, raznih instituta društva do kulture. Dodatnu krizu u arhivistici izazvala su i računala koja su dovela do prvih međunarodnih arhivističkih normi i standarda, u fokus dovela pitanje koje se gradivo uopće smatra arhivskim te gdje se razotkrila puni opseg nesređenosti gradiva pohranjenog u arhivima. Arhivistika postaje informacijska znanost koja zadnjih desetljeća ne uspijeva, unatoč brojnim raspravama i teoretičarima, iznjediti svoje novu paradigmu.

2 Zakonodavni okvir

Javnost rada arhiva i prava korisnika (arhivskog gradiva i prava na informacije) određene su *Ustavom Republike Hrvatske* (RH, 2010). Jamči se pravo na pristup informacijama koje posjeduju tijela javne vlasti. Ustav jamči i slobodu mišljenja i izražavanja misli, slobodu znanstvenoga, kulturnog i umjetničkog stvaralaštva. Država potiče i pomaže razvitak znanosti, kulture i umjetnosti. Država štiti znanstvena, kulturna i umjetnička dobra kao duhovne narodne vrednote. Također, nekretnine i stvari od osobitog kulturnoga, povijesnoga, gospodarskog ... značenja, za koje je zakonom određeno da su od interesa za Republiku Hrvatsku, imaju njezinu osobitu zaštitu.

Misija arhiva (temeljna zadaća) definirana je relevantnom arhivskom legislativom. Arhivi su ustanove za čuvanje, zaštitu, obradu i korištenje arhivskoga gradiva.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (1997, 2000, 2009) uređuje i korištenje arhivskog gradiva u arhivima. Pravo na korištenje javnoga arhivskog gradiva imaju svi korisnici pod jednakim uvjetima. Javno arhivsko gradivo u arhivima daje se na korištenje u službene svrhe, za znanstveno istraživanje i u publicističke svrhe, za potrebe nastave, za izložbe i objavljivanje, radi ostvarenja ili zaštite osobnih prava i u druge opravdane svrhe. Na korištenje privatnoga arhivskog gradiva u arhivima primjenjuju se odredbe o korištenju javnoga arhivskog gradiva, ako zakonom ili drugim propisom nije drukčije uređeno ili ako nije drukčije utanačeno u ugovoru, odnosno ispravi o predaji gradiva u arhivu.

Javno arhivsko gradivo u pravilu je dostupno za korištenje 30 godina nakon nastanka. Arhivsko je gradivo dostupno za korištenje i prije isteka roka od 30 godina, ako je od nastanka namijenjeno javnosti ili ako to odobri stvaratelj. Arhivsko i registraturno gradivo koje sadrži podatke što se odnose na obranu, međunarodne odnose i na poslove nacionalne sigurnosti, uključujući one za održavanje reda i mira, te na gospodarske interese države, a čijim bi objavljivanjem nastupile štetne posljedice za nacionalnu sigurnost ili nacionalni interes Republike Hrvatske, dostupno je za korištenje po isteku od 50 godina od njegova nastanka, ako posebnim propisom nije drukčije određeno.

Javno arhivsko gradivo koje se odnosi na osobne podatke (matice, liječnička dokumentacija, osobni dosjei, sudski, porezni, financijski i sl.) dostupno je za korištenje 70 godina nakon svoga nastanka, odnosno 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi. Arhivsko gradivo može se koristiti i prije predviđenoga roka, ako je od nastanka namijenjeno javnosti ili ako na to pristane osoba na koju se ono odnosi, odnosno njezin bračni drug, djeca ili roditelji poslije njezine smrti.

Na korištenje se u načelu daju snimci arhivskoga gradiva. Dokumente, potrebne u službene svrhe, arhivi u načelu daju na korištenje u obliku ovjerovljena preslika. Iznimno se državnim tijelima može posuditi izvorno arhivsko gradivo, ali na određeno vrijeme i uz uvjet da se na trošak toga tijela prethodno izradi zaštitni preslik. Iznimno, izvorno arhivsko gradivo može se dati na korištenje ako ne postoje snimci toga gradiva ili ako to zahtijeva znanstvena metoda rada. Arhivsko gradivo može se koristiti za izložbe izvan arhiva, ukoliko su osigurani uvjeti za njegovu zaštitu i sigurnost i uz obvezu da se zaštitno snimi o trošku posuditelja, prije predaje.

Korištenje arhivskoga gradiva i obavijesnih pomagala u arhivima besplatno je. Za izradu preslika ili posebne tehničke opreme, arhivu se plaća naknada. Za korištenje arhivskoga gradiva u svrhu promidžbe, stjecanja dobiti, za umnažanje ili za objavljivanje reprodukcija zapisa, potrebno je posebno odobrenje nadležnog arhiva. Za korištenje arhivu se plaća naknada utvrđena Pravilnikom o korištenju arhivskoga gradiva.

Odobrenje za korištenje javnoga arhivskog gradiva daje ravnatelj arhiva. U slučaju odbijanja zahtjeva za korištenje arhivskoga gradiva donosi se rješenje.

Način, uvjeti i postupak korištenja javnoga arhivskog gradiva, te izrada preslika i ovjerovljenih prijepisa utvrđuju se Pravilnikom o korištenju arhivskoga gradiva što ga donosi ministar kulture na prijedlog Hrvatskoga državnog arhiva.

Za svaku štetu i povredu nečijega prava učinjenu korištenjem arhivskoga gradiva odgovara osoba kojoj je odobreno korištenje gradiva.

Državni arhivi u sklopu svojih zadaća, između ostalog:

- sređuju, propisuju i objavljuju arhivsko gradivo, te ga daju na korištenje,
- daju podatke, izvratke iz dokumenata i ovjerovljene prijepise na zahtjev korisnika,
- izrađuju i objavljuju obavijesna pomagala za pojedine arhivske fondove i zbirke,
- priređuju izložbe, predavanja i provode druge oblike kulturne djelatnosti radi poticanja zanimanja za arhivsko gradivo i arhivsku djelatnost,

Državni arhivi mogu objavljivati gradivo i izdavati druge stručne publikacije iz svoga djelokruga, izrađivati i objavljivati znanstvene studije, organizirati znanstvene i stručne skupove, biti nositelji znanstvenih i stručnih projekata ili sudjelovati u ostvarenju znanstvenih i stručnih projekata drugih ustanova.

Odredbe Zakona detaljnije su određene *Pravilnikom o korištenju arhivskoga gradiva (1999)*. Korištenjem arhivskoga gradiva smatra se uporaba obavijesnih pomagala o arhivskome gradivu i arhivskog gradiva bez obzira na kojemu je nosaču zapisa sačuvano. U korištenje spada pregled gradiva, prepisivanje, objavljivanje, izlaganje, izrada preslika, posudba i izdavanje ovjerovljenih prijepisa odnosno preslika.

Za korištenje arhivskoga gradiva korisnik podnosi pisani zahtjev na posebnom obrascu u koji se obvezno upisuju osobni podaci, podaci o mjestu stanovanja, tema istraživanja odnosno druga svrha korištenja i gradivo koje se traži na korištenje. Odobrenje korištenja gradiva daje ravnatelj arhiva. Odo-

brenje za korištenje gradiva daje se ako je moguće odmah, a najkasnije u roku tri dana od podnošenja zahtjeva. Odobrenje za korištenje gradiva vrijedi samo za osobu koja je podnijela zahtjev.

Korištenje arhivskoga gradiva privremeno se može uskratiti ako je ono oštećeno, ako je u stručnoj obradi ili ako to gradivo već koristi drugi korisnik.

Ukoliko znanstveni razlozi zahtijevaju korištenje arhivskoga gradiva prije isteka predviđenoga roka, ravnatelj arhiva može, uz prethodno pribavljeno mišljenje Hrvatskog arhivskog vijeća, odnosno njegova Povjerenstva za davanje mišljenja o prijevremenoj dostupnosti arhivskog gradiva, odobriti korištenje arhivskoga gradiva, sukladno odredbama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, iako se nisu stekli uvjeti.

Arhivsko gradivo izdaje se na korištenje u čitaonici arhiva. Državni arhivi i ostali javni arhivi obvezni su donijeti Pravilnik o radu čitaonice. Na korištenje se u načelu daju snimci arhivskoga gradiva. Na korištenje se ne daje izvorno filmsko i slikopisno gradivo, kao ni sigurnosni snimci. Dokumente potrebne u službene svrhe arhivi u načelu daju na korištenje u obliku ovjerovljena preslika. Izvorno arhivsko gradivo može se iznimno dati na korištenje ako ne postoje snimci toga gradiva i ako to zahtijeva znanstvena metoda rada.

Za korisnike nije dopušteno izrađivati preslike obavjesnih pomagala, cjelovitih arhivskih fondova ili zbirki kao ni njihovih većih dijelova. Snimci se u načelu rade iz zaštitnih mikrosnimaka. Mikrosnimci se obvezno izrađuju za svo starije arhivsko gradivo do kraja 18. st., kao i za određene vrste arhivskoga gradiva koje se prilikom umnažanja može oštetiti, kao što su knjige, grafike, planovi, zemljovid, fotografije i slično.

Korisnik je obavezan pri korištenju arhivskoga gradiva u čitaonici, ili izvan nje, postupati s gradivom pažljivo, ne smije na gradivo upisivati bilo kakve bilješke ili potcrtavati tekst ni na bilo koji način oštetiti gradivo, niti poremetiti postojeći red u spisima.

Pri izdavanju posebne dozvole za korištenje gradiva kojemu nisu dospjeli rokovi dostupnosti, od korisnika se traži pisana izjava kojom se obvezuje da neće učiniti javnom niti jednu informaciju koja bi mogla povrijediti javni ili privatni probitak, te sam snosi svu zakonsku i materijalnu odgovornost u slučaju spora. Korisnik je obavezan u svojim radovima ili napisima u kojima kao izvor koristi arhivsko gradivo, pravilno navesti naziv arhiva, arhivskoga fonda ili zbirke i oznaku arhivske jedinice korištenoga gradiva. Za objavljivanje arhivskoga gradiva korisnik je obavezan pisano zatražiti posebno odobrenje ravnatelja arhiva. Korisnik je obavezan dostaviti knjižnici arhiva čijim se gradivom koristio po jedan primjerak svoga stručnoga ili znanstvenoga rada, odnosno knjige nastale na temelju korištenoga arhivskoga gradiva.

Arhivi izdaju ovjerovljene prijepise ili preslike arhivskoga gradiva za potrebe državnih tijela i za potrebe ostvarivanja prava građana i pravnih osoba. Zahtjev za izdavanje ovjerovljenoga prijepisa ili preslika podnosi se arhivu u pisanom obliku, uz navođenje svrhe za koju je potrebna tražena isprava, kao i podatke potrebne za pronalaženje izvornika.

Za korištenje arhivskoga gradiva u svrhu promidžbe, stjecanja dobiti kao i za umnažanje ili za objavljivanje reprodukcija ili samoga arhivskoga gradiva, potrebno je zatražiti posebno odobrenje arhiva. Arhiv sudjeluje u dobiti ostvarenoj objavljivanjem reprodukcija ili gradiva, a prema posebnom ugovoru koji se sklapa sa korisnikom.

Pravilnik o evidencijama u arhivima (2002, 2007) utvrđuje vrste i način vođenja evidencija u državnim arhivima i drugim arhivima obuhvaćenim Upisnikom arhivâ u RH. U arhivima se vode:

- Evidencija korisnika,
- Prijavnice za korištenje gradiva,
- Zahtjevnice za korištenje gradiva,
- Dnevnik čitaonice,
- Evidencija korištenoga gradiva.

Arhivsko gradivo se opisuje sukladno Općoj međunarodnoj normi za upis arhivskoga gradiva ISAD(G) (2000), te sukladno Međunarodnoj normi arhivističkoga normiranoga zapisa za pravne i

fizičke osobe te obitelji ISAAR(CPF) (2004) za opis povijesti stvaratelja gradiva. Pri opisu arhivskoga gradiva koriste se i upute, pravilnici i smjernice koje donosi Hrvatski državni arhiv.

Ovisno o razini i intenzitetu opisa razlikuju se sljedeća obavijesna pomagala koja omogućuju uporabu arhivskoga gradiva: pregledi arhivskih fondova i zbirki, arhivski vodiči, inventari, regesta, popisi, kazala i dr. Izbor vrste pomagala, razine i sadržaja opisa ovisi o vrsti arhivskoga gradiva i procjeni potrebe za određenim pomagalom. Obavijesna pomagala se mogu izrađivati i objavljivati na klasičnom mediju ili u elektroničkom obliku.

Zakon o pravu na pristup informacijama (2013, 2015) određuje da je "informacija" svaki podatak koji posjeduje tijelo javne vlasti u obliku dokumenta, zapisa, dosjea, registra, neovisno o načinu na koji je prikazan (napisani, nacrtani, tiskani, snimljeni, magnetni, optički, elektronički ili neki drugi zapis), koji je tijelo izradilo samo ili u suradnji s drugim tijelima ili dobilo od druge osobe, a nastao je u okviru djelokruga ili u vezi s organizacijom i radom tijela javne vlasti. "Korisnik prava na pristup informacijama i ponovnu uporabu informacija" je svaka domaća ili strana fizička i pravna osoba. Informacije su dostupne svakoj domaćoj ili stranoj fizičkoj i pravnoj osobi u skladu s uvjetima i ograničenjima ovog zakona. Informacije koje tijela javne vlasti objavljuju odnosno daju moraju biti pravodobne, potpune i točne. Pravo na pristup informacijama i ponovnu uporabu informacija pripada svim korisnicima na jednak način i pod jednakim uvjetima. Korisnici su ravnopravni u njegovu ostvarivanju. Tijela javne vlasti ne smiju staviti korisnike u neravnopravan položaj, a osobito na način da se pojedinim korisnicima informacija pruža prije nego ostalima ili na način kojim im se posebno pogoduje.

3 Realnost

Arhivska služba u RH organizirana je na klasičnom modelu. Uz Hrvatski državni arhiv, središnju i matičnu arhivsku ustanovu, postoji 18 područnih državnih arhiva u Bjelovaru, Dubrovniku, Gospiću, Karlovcu, Križevcima, Osijeku, Pazinu, Rijeci, Sisku, Slavonskom Brodu, Splitu, Šibeniku, Štrigovi, Varaždinu, Virovitici, Vukovaru, Zadru i Zagrebu u sastavu kojih djeluje i 8 sabirnih arhivskih centara (Petrinja, Krapina, Koprivnica, Požega, Nova Gradiška, Metković, Senj, Žrnovo), te jedan specijalizirani arhiv - Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (HMDCDR).

2014. godine bilo je ukupno 19 državnih arhiva, koji su pohranjivali 113.731 dužnih metara gradiva. U arhivima je ukupno bilo zaposleno 498 osoba, od toga 310 djelatnika arhivske struke (*Statistički ljetopis RH 2015*).

Živana HEĐBELI: Korištenje gradiva: prilog raspravi temeljen na iskustvu hrvatskih državnih arhiva, 35-45

www.dzs.hr/Hrv_Eng/Ijetopis/2015/sljh2015.pdf

In secondary schools | 349 | 2 467 | 2 332 | 115 | 179 | 1 052 | 920 | 403 | 386 | 17

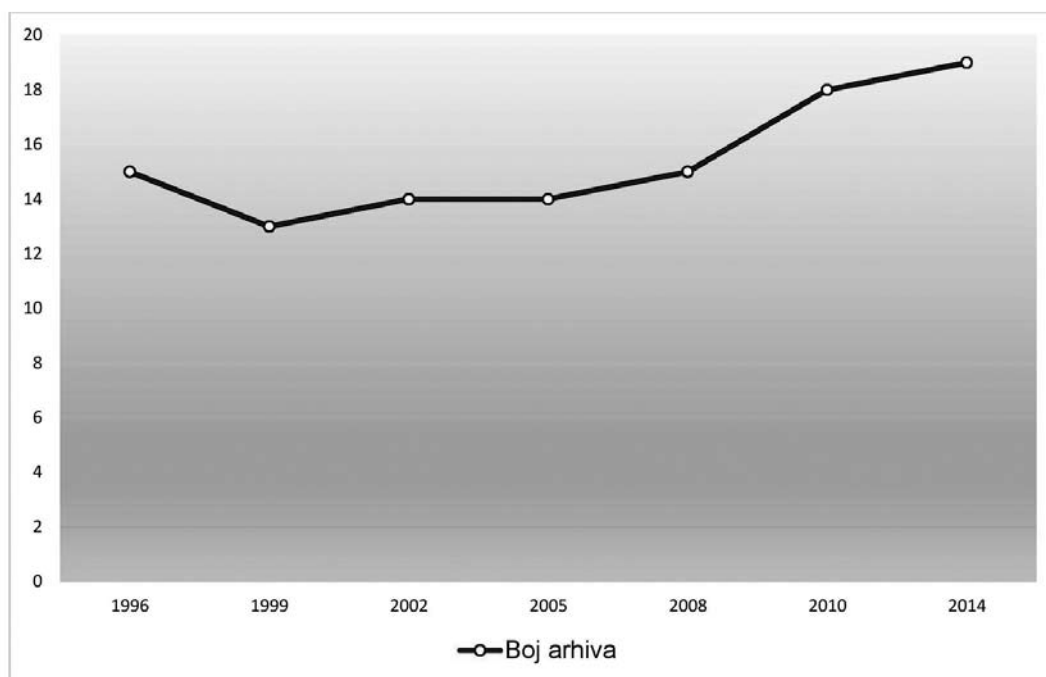
28-16. DRŽAVNI ARHIVI
STATE ARCHIVES

	Arhivi Archives	Arhivski fondovi i zbirke Archival funds and collections		Korisnici Users	Prostorije arhiva File rooms		Zaposleni Employed persons			
		ukupno Total	dužni metri Long meters		broj Number	površina, m ² Surface area, m ²	ukupno Total	muškarci Men	žene Women	arhivske struke Archival professions
2002.	14	11 166	99 213	8 412	681	46 318	376	149	227	243
2005.	14	12 660	90 132	10 991	753	52 539	430	174	256	258
2008.	15	13 291	95 340	9 329	782	54 282	451	178	273	273
2011.	18	14 418	104 609	8 379	1 116	58 537	472	188	284	286
2014.	19	15 222	113 731	12 090	1 169	58 286	498	205	293	310

Statistički ljetopis 2015. Statistical Yearbook 551

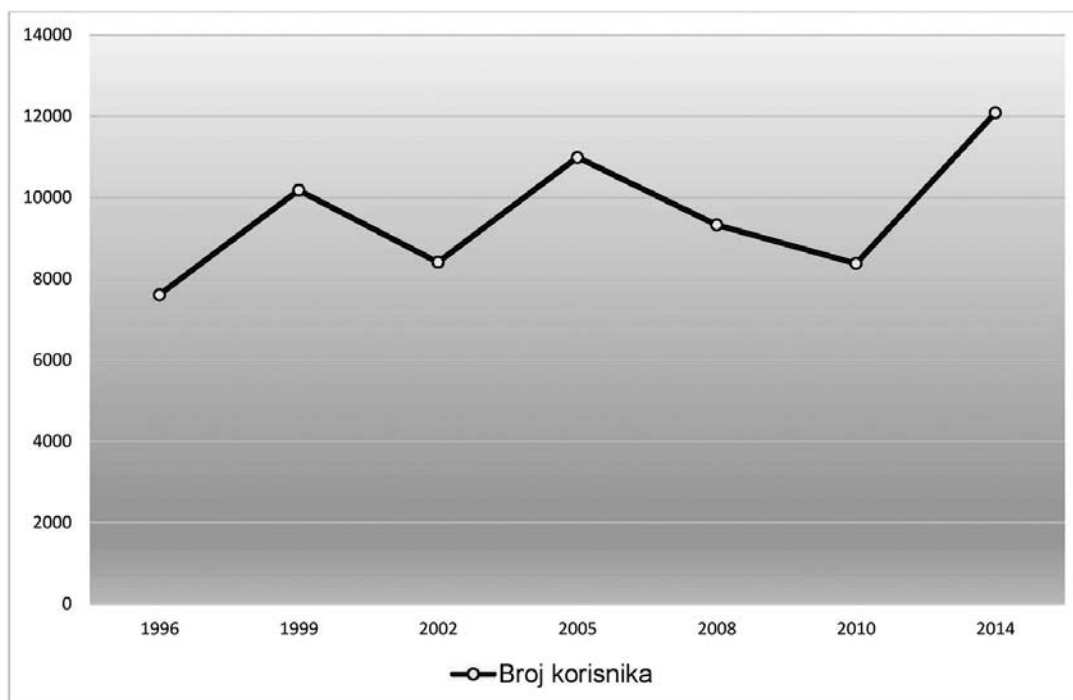
Culture and arts 28
Kultura i umjetnost

Arhivi u Gospiću, Šibeniku, Vukovaru, Križevcima, Virovitici i Arhiv za Međimurje osnovani su nakon Domovinskog rata, potkraj kojega je Arhiv Instituta za suvremenu povijest pripojen Hrvatskom Državnom Arhivu.

Osim omogućavanja korištenja gradiva, a u cilju povećanja korisničke populacije, arhivi objavljuju knjige, priređuju izložbe, drže predavanja, uključuju se u manifestacije srodnih baštinskih ustanova, poput Noći muzeja ili Noći knjige, organiziraju radionice i seminare.

Većina arhivskog gradiva u RH je u klasičnom obliku, na klasičnim medijima, te se ono u i Statističkom ljetopisu iskazuje jedino u dužnim metrima. RH ima 4.284.889 stanovnika. 2014. godine je gradivo, pohranjeno u 19 arhiva, koristilo 12.090 korisnika, što čini 0,28% ukupne populacije. U prosjeku je tijekom godine svaki arhiv imao 636,31 korisnika, odnosno 53 korisnika mjesečno (*Statistički ljetopis RH 2015*).

Povećanje broja korisnika u područnim državnim arhivima početkom drugog desetljeća tekućeg stoljeća pretežito je posljedica zakona vezanih uz denacionalizaciju i legalizaciju nekretnina. Državni arhiv u Osijeku 2010. g. imao je 249 zahtjeva za građevinskom i tehničkom dokumentacijom, a 2013. godine 8.290 zahtjeva (*Božić-Drljača, Kozic, 2015*). Državni arhiv u Zagrebu na svojoj web stranici donosi, za najčešće teme i gradivo koje korisnici traže, podatke koje trebaju prikupiti kako bi se istraživanje olakšalo i ubrzalo (*Državni arhiv u Zagrebu, 2016*). Najčešće teme su:

- Nacionalizacija/konfiskacija/eksproprijacija imovine (povrat),
- Upis stana/kuće u zemljišne knjige (do 1945.),
- Građevna dokumentacija,
- Kupoprodajni ugovori,
- Ostavinska rasprava:
- Državne matice/matične knjige rođenih, vjenčanih i umrlih,
- Školovanje,
- Radni staž.

Problemi arhivske službe nisu novi, vidljivi su u Strateškom planu Ministarstva kulture 2015.-2017. (*Strateški plan, 2015, str. 56-57*), a navesti ću samo neke:

- „Većini arhiva nedostaje spremištrog prostora i/ili opreme za pohranu novoga gradiva koje je dospjelo ili dopijeva za preuzimanje prema zakonom utvrđenim rokovima.
- Znatna dio spremištnih objekata nije namjenski građen za pohranu arhivskog gradiva, niti je

opremljen tako da osigurava uvjete kakve određuju norme za dugoročno čuvanja arhivskog i knjižnog gradiva.

- Postojeći resursi omogućuju obradu i popisivanje oko 2.500 dužnih metara gradiva godišnje.
- Postojeći prostorni i tehnički resursi većine arhiva ne omogućuju smještaj gradiva koje treba preuzeti, pri čemu posebno ograničenje predstavlja još uvijek nedovoljno razvijen sustav za preuzimanje, obradu i korištenje gradiva u digitalnom obliku.
- Uz to, rastu i očekivanja korisnika u pogledu lakoće i brzine pretraživanja te podrobnosti podataka u obavijesnim pomagalicama. Dijelom zbog toga, a dijelom i radi nužnih prilagodbi u skupni elektronički katalog, potrebno je uskladiti ili nadopuniti opisne podatke za oko 50% gradiva u arhivima, što se s postojećim resursima može izvesti u razmjerno duljem razdoblju.“

Republika Hrvatska se po osamostaljenju, uz ekonomsku krizu koja traje desetljećima i posljedice Domovinskog rata (1991.-1995.), suočava sa svim problemima karakterističnim za zemlje u tranziciji: siromaštvo, nezaposlenost, iseljavanje mladih i obrazovanih, korumpiranost, konfuzije političkih i upravnih funkcija, smanjena kvalificiranost uprave, diskrepancija između proklamiranih vrijednosti i stvarnog stanja ... Zemlji nedostaje trajan, jasan, definirani cilj - u kojem pravcu se zemlja razvija, gdje se vidi za 25 ili 50 godina, na čemu se temelji razvoj, kako će ostvariti cilj, tko, kada. Napisane su brojne dugoročne i kratkoročne strategije raznih područja, koje sliče popisu želja koje se ne ostvaruju bilo zbog nedostatka sredstava i drugih resursa bilo zbog prečestih promjena.

Uz aktualnu zabranu novog zapošljavanja, RH će probleme pokušati riješiti i najavljenim okrupnjavanjem pravnih osoba koje imaju slične poslovne procese i slične aktivnosti i zadatke. Iako se najavljuje e-upravu, pitanje je hoće li biti dovoljno sredstava za razvoj i rad punog sustava za preuzimanje, obradu i korištenje aktivnog i neaktivnog gradiva u digitalnom obliku.

Na primjeru publikacija arhiva vidimo da one ne dosežu veliki broj čitatelja / korisnika. Ukoliko pogledamo web stranicu Hrvatskog državnog arhiva / publikacije, vidjet ćemo kako niti jedna publikacija nije rasprodana, neovisno o mediju (papir ili CD), godini izdanja i tematici, koja obuhvaća teme od reprinta Časoslova opatice Čike do Modela zahtjeva za upravljanje elektroničkim zapisima, Specifikacija MoReq, i unatoč povoljnim cijenama.

Baštinske ustanove, u koje arhivi spadaju, smanjena sredstva koja država dodjeljuje resoru kulture tjeraju u potragu za novim izvorima financiranja i prilagođavanje publici, što može dovesti smanjenja kvaliteta usluga koje pružaju te podilaženju ukusu i strastima širokih masa i modama trenutka. Arhivi su u segmentu marketinga i odnosa s javnosti, u odnosu na muzeje, knjižnice, galerije, i njihovo dulje i bogatije iskustvo, hendikepirani. Također, građani će vjerojatno platiti e-knjigu (te će više kupaca isplatiti troškove digitalizacije) no teško će više građana kupiti (i time isplatiti) jedno te isto digitalizirano arhivsko gradivo.

4 Moguća rješenja i zaključak

šire gledano, korištenje gradiva od strane javnosti relativan je novitet. Prije Francuske revolucije gradivo se čuvalo u svrhu upravljanja, potreba kralja / države / slobodnog grada. Arhivi su, kao i druge institucije, u krizi. Rješavanje krize institucija, izazvane globalizacijom, nadizali opseg ovog referata, no svakako bi riješilo i krizu arhiva.

Jedno od mogućih rješenja krize arhiva, u siromašnoj zemlji u tranziciji, je vraćanje arhiva u okrilje uprave, i njihov rad u svrhu učinkovitog upravljanja. Propisi i njihovo provođenje, a što je vidljivo na primjeru građevinske i tehničke dokumentacije, bitno utječu na broj korisnika arhivskog gradiva, i - u Hrvatskoj - čine pretežiti dio korisničkih zahtjeva. Arhivi izdaju ovjerovljene prijepise ili preslike arhivskoga gradiva za potrebe državnih tijela i za potrebe ostvarivanja prava građana i pravnih osoba. Arhivi izdavanjem izvadaka iz dokumenata i ovjerom spisa obavljaju poslove uprave.

Knjižnice i muzeji dolaze do svog fudnusa otkupom ili poklonom. Arhiv preuzimaju gradivo nastalo radom tijela financiranih s proračuna po sili zakona, u načelu 30 godina nakon njegova nastanka. Upravo je stoga korištenje gradiva u arhivima besplatno. Uklapanje arhiva u upravu olakšalo bi pozicioniranje arhiva na sam početak životnog ciklusa dokumenta, i povećalo utjecaj arhiva na razvoj

i usavršavanje uredskog poslovanja. Uklapanje arhiva u upravu vjerojatno bi dovelo i do ukidanja nespretno podijele struke na djelatnike koji rade u pismohranama stvaratelja i imatelja i djelatnike koji rade u arhivima. Povećanje broja pripadnika struke neminovno bi dovelo do njenog poboljšanja (norme, kvaliteta i kvantiteta rada) i veće vidljivosti u javnosti. Uklapanje arhiva u upravu, dakle njihovo ograničavanje na rad isključivo s javnim gradivom, vjerojatno bi (konačno) dovelo i do otvaranja privatnih i/ili specijaliziranih arhiva za pojedina područja - arhiv političkih stranaka, nevladinih udruga, književnika ... što znači zaštitu gradiva i veću specijalizaciju arhivista na rad s određenim, specifičnim gradivom.

Tijela uprave ne organiziraju predavanja, izložbe, izdaju knjige i sl. e da bi proširili krug svojih korisnika i upoznali širu javnost sa svojim postojanjem, zadaćama i vrijednosti, niti se to od njih očekuje. Arhivi već sada nemaju dostatno ljudskih i inih resursa ni za temeljne poslove, poput sređivanja gradiva, te je propitivanje isplativosti i učinkovitosti arhiva u ovim segmentima rada, razumljivo i logično. Država može štedjeti uskratkom sredstava arhivima za izdavanje publikacija, organiziranje izložbi i sl., što vjerojatno ne bi dovelo do osjetnog smanjenja sadašnjeg broja korisnika arhivskog gradiva, koji iznosi 0,28% od ukupne populacije.

Misija arhiva (temeljna zadaća) definirana je relevantnom arhivskom legislativom. Arhivi su ustanove za čuvanje, zaštitu, obradu i korištenje arhivskoga gradiva. Korištenje gradiva neminovno razotkriva slabosti dane arhivske službe ili arhiva, na područjima koja mu prethode - čuvanju, zaštiti i obradi. Ukoliko arhiv gradivo nije preuzeo, ukoliko ono nije pohranjeno u adekvatnom prostoru, ukoliko nije obrađeno - ono se niti smije niti može koristiti. Dodatne aktivnosti arhiva - izložbe, predavanja, publikacije - ne povećavaju u znatnoj mjeri korištenje gradiva. Najbolji propisi, najbolje osmišljenije strategije ne znače puno ukoliko ih se ne provodi ili ne postoje sredstva za njihovu realizaciju.

Izvori i literatura

Božić-Drljača, V., Kozić, M. (2015). *Utjecaj legalizacije nezakonito izgrađenih objekata u Republici Hrvatskoj na rad arhiva - primjer Državnog arhiva u Osijeku. Arhivska praksa*, god. 18. str. 318-331.

Cuculić, Kim. *Diznilendizacija kulture*. Dostupno na <http://www.novolist.hr/Komentari/Kultura-Kolera/Diznilendizacija-kulture> (pristupljeno 6.4.2016.).

Državni arhiv u Zagrebu (2016). Dostupno na <http://daz.hr/najcesce-teme-i-smjernice-za-istravanje> (pristupljeno 9.4.2016.).

Heđbeli, Ž. (2004). Prijenos informacija između arhiva i javnosti u Republici Hrvatskoj. *U: Atlanti*, broj 14, str. 16-33.

Heđbeli, Ž. (2005) *Položaj, uloga i promjene pismohrana i arhiva kao posljedica širenja elektroničke uprave*. magistrski rad, Zagreb : Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Dostupno na <http://www.iias-trieste-maribor.eu/fileadmin/publicazioni/Heđbeli.swf> (pristupljeno 6.1.2016.).

Heđbeli, Ž., Barbaric, M. (2016). Komunikacija između arhiva i javnosti : Web i Facebook. *U: Tehnički in vesebinski problemi klasičnoga in elektronskoga arhiviranja. Popisovanje arhivskoga gradiva : zbornik mednarodne konferencie Radenci, 13.-15. april 2016.* str. 149-158.

Hrvatski državni arhiv (2016). Dostupno na <http://www.arhiv.hr> (pristupljeno 8.4.2016.).

Intervju ministrice uprave Vlade RH, dr. sc. Dubravke Jurlina Alibegović (2016). Dostupno na <http://www.energypress.net/dubravka-jurlina-alibegovic-uhljebljivanje-cemo-sprijeciti-okrupnjavanjem> (pristupljeno 2.4.2016.).

Nacionalni arhivski informacijski sustav (2016). Dostupno na <http://rhinet.arhiv.hr> (pristupljeno 6.1.2016.).

Pravilnik o evidencijama u arhivima (2002, 2007). Narodne novine, službeni glasnik Republike Hrvatske, broj 90, 106.

Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva (1999). Narodne novine, službeni glasnik Republike Hrvatske, broj 67.

Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja arhiva (2004). Narodne novine, službeni glasnik Republike Hrvatske, broj 65.

Radovi 45. savjetovanje hrvatskih arhivista „Arhivska služba u informacijskom okruženju“, 19.-21. listopada 2011. (2011). Umag : Hrvatsko arhivističko društvo i Državni arhiv u Pazinu.

Radovi 47. savjetovanje hrvatskih arhivista „Dostupnost arhivskog gradiva“, 22-24. listopada 2014. (2014). Vin-kovci : Hrvatsko arhivističko društvo

Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2010. Dostupno na http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2010/SLJH2010.pdf (prestupljeno 6.4.2016.).

Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2015. Dostupno na http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2015/sljh2015.pdf (prestupljeno 6.4.2016.).

Strategija razvoja javne uprave za razdoblje od 2015. do 2020. godine. Dostupno na <https://uprava.gov.hr/User-DoCSImages/Istaknute%20teme/Strategija%20razvoja%20javne%20uprave%20za%20razdoblje%20od%202015%20%20do%202020%20%20godine.pdf> (pristupljeno 7.4.2016.).

Strateški plan Ministarstva kulture 2015.-2017. Dostupno na http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/FI-NANCIRANJE/strateski%20plan%20web_2015-2017_SP%20MK%20-%20dopunjen.pdf, str. 56-57, (prestupljeno 30.3.2016.).

Škoro Babić, A., Melik, J. (2015). Dostupnost arhivske građe - jedna od najvećih problema modernih arhiva. *U: Arhivska praksa* god. 18, str. 288-301.

Ustav Republike Hrvatske - pročišćeni tekst. (2010). Narodne novine, službeni glasnik Republike Hrvatske, broj 85.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (1997, 2000 i 2009), Narodne novine, službeni glasnik Republike Hrvatske, broj 105, 64 i 65.

Zakon o postupanju s nezakonito izgrađenim zgradama (2012, 2013), Narodne novine Narodne novine, službeni glasnik Republike Hrvatske, broj 86 i 143.

Zakon o pravu na pristup informacijama (2013, 2015). Narodne novine, službeni glasnik Republike Hrvatske, broj 25 i 85/2015.

Zakon o ustanovama (1993, 1999, 2008). Narodne novine, službeni glasnik Republike Hrvatske, broj 76, 29 i 35.

SUMMARY

Systematic collection of archival records started in XIX century together with naissance of modern archival institutions that access, preserve, process and make available records for users. Archival institutions gain their modern significance by awakening of national states. XX century's events, mostly globalization and global economy have caused crises of known institutes, such as culture. Additional crises in archival theory and practice is caused by impact of modern information technologies that brought along first international archival standards and norms, and highlighted issues like which records are to be considered as archival ones, and here and there uncovered full extend of unarranged records held by archives. Archival science has become information science that has not succeed, in spite of all discussions and the theoreticians, to produce its new paradigm during the lasting few decades. Mission of archives (basic task) is defined by relevant archival legislation. Archives are institutions for preservation, protection, process and consultation of archival records. Archival records and archives Act regulates consultation of archival records as well. Every user has a right to consult public archival records under equal conditions. Public archival records in archives are at disposition to be consulted for official purposes, for scientific researchers, public purposes, for teaching, exhibition and publishing, for realization or protection of personal rights and for other legitimate purposes. Provision on consultation of public archival records are applied to consultation of private archival records in archives unless it is regulated otherwise by law or any other regulation, or it is settled otherwise by a contract, respectively a document on the transfer of the material to an archives. Some of the tasks of Croatian state archives are to:

- arrange, list and publish archival records, and make it available for consultation;
- give data, extracts of documents and certifies copies at users' request;
- make and publish finding aids for particular fonds and collections;
- organize lectures, seminars and other forms of professional education of archival staff;
- prepare exhibitions, lectures and other forms of cultural activity to promote interest for archival records and activity.

Law decrees are regulated in detail by Regulation on consultation of archival records. Depending on the level and degree of description there are following finding aids that enables consultation of archival records: overviews of archival fonds and collections, archival guides, inventories, lists, indexes, and so on. Croatian archival service is organized on traditional model. There are Croatian State Archives and 18 regional state archives. In the year 2014 state archives, have keep 113.731 linear meters of records. Majority of archival records in the Republic of Croatia is on traditional media, in traditional form, so in a statistical yearbook records are pre-

sented only in linear meters. Republic of Croatia has 4.284.889 inhabitants. In the year 2014 records held by 19 archives were used by 12.090 users, or 0,28% of all Croatian population. In average during a year each archives had 636,31 users, or 53 users per month. There are 498 employees in Croatian archives, 310 of them are of archival profession. In order to enlarge number of users and in addition of making records available for users, archives publish books, organizes exhibitions, give lectures, integrate into manifestations of related heritage institutions, and organizes workshops and seminars. Yet, using example of archives' publication it is obvious that not a large number of readers / users is reached. Increased number of users in regional state archives in the beginning of second decade of this century is largely a consequence of new laws related to denationalization and legalization of real estates. The most common users' themes in regional state archives are nationalization / confiscation / expropriation of property (return of property), registration of flat/house in land registers, building documentation. Some of the archival services' problems are:

- majority of archives do not have storage rooms and/or equipment to preserve new records that are to be accessed or will be very soon,
- a number of storage facilities was not build purposefully for preservation of archival records,
- existing resources enables arrangement and listing of some 2.500 long meters on year,
- system of accessing, protecting, processing and consulting of electronic records is inadequately developed.

Republic of Croatia confronts all of the problems typical for a country in transition: unemployment, poverty, emigration of young end educated persons, corruptions ... Reduced means that state gives to the field of culture force heritage institutions, which part archives are, to seek new sources of income and to suite the public. Such behaviour can lead to the poorer quality of archives' services and to accommodate popular tastes and passions of broad masses, as well as to attempts to fulfil trends of the moment. One of the possible solutions of the archives' crises, in a poor country in transition, is return of archives under auspice of administration. Rules and theirs execution, that is well seen on technical and building documentation, have essential impact on number of users, and - in Croatia - make majority of users requests. Archives even now do not have sufficient human and other resources not even to perform theirs basic tasks such as records arrangement. Therefore, to question efficiency and profitability of archives' performance in areas such are exhibitions, lectures, and book publishing is logical and understandable. Consultation of archival records unavoidable reveals weakness on an archives or archival service regarding theirs prior tasks - protection, processing, and arrangement of records. If archival records are not accessed, if records are not preserved in adequate space, if records are not arranged - they cannot and should not be used. Additional archives' activities - exhibitions, lectures, publications - do not enlarge significantly consultation of records. Best regulations, best strategies do not mean a lot if they are not executed or there are not means for their completion.

Typology: 1.04 Professional Article

Submitting date: 01.02.2016

Acceptance date: 20.02.2016

